

Andrea Manneke,
Ronald Hamel,
Anne Beer,
Agnes van den Berg en
Peter Schildwacht

Leefkwaliteit voor het stationsgebied in Utrecht

Figuur 2: sociale veiligheid in een stadscentrum met meervoudig gebruik zoals voetgangersverkeer, verpozing en spel door verschillende mensen uit etnische, leeftijds- en inkomensgroepen. Toch kan ook deze plek - het centrumplein in Sheffield - niet zonder toezicht door parkwachters.

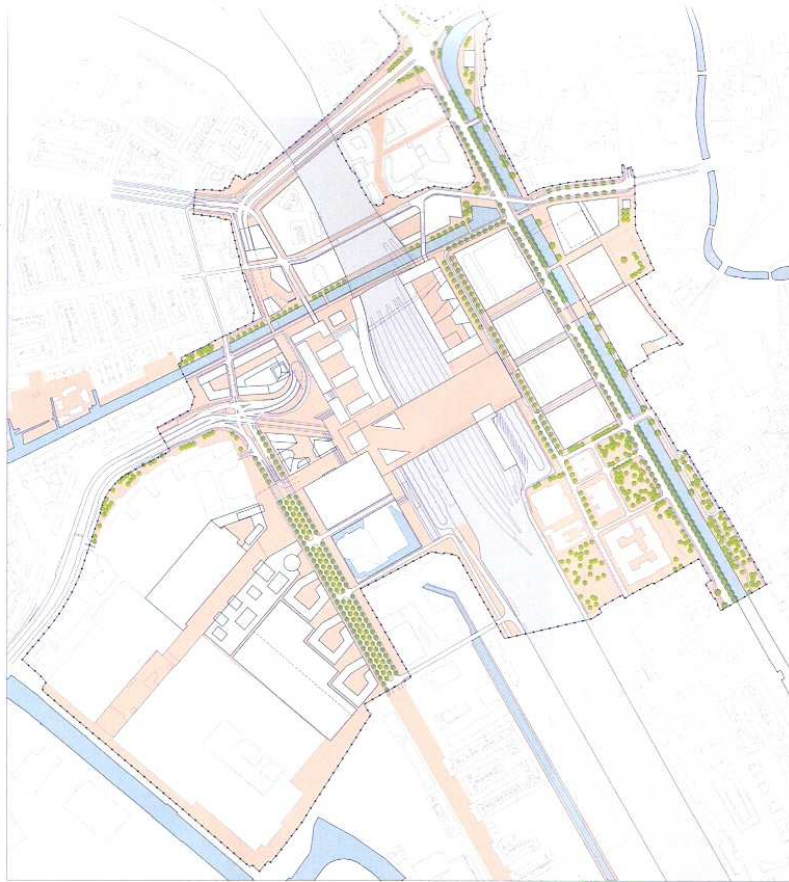
Het stationsgebied in Utrecht zal in de komende decennia grondig wor-

den verbouwd, en voor de planvarianten die zijn ontwikkeld, is een milieueffectrapportage (MER) opgesteld [1]. Dit is de eerste Nederlandse MER waarin een apart omgevingspsychologisch hoofdstuk over leefkwaliteit is opgenomen.

Mogelijke bedreigingen voor het milieu die het gevolg zijn van grote projecten, moeten in een milieueffectrapportage MER aan de orde komen. Door middel van een MER probeert men de gevolgen voor de gezondheid van bewoners en gebruikers in kaart te brengen. Aan de hand van die gevolgen analyseert men de invloed van een groot project op de leefbaarheid. Leefbaarheid

moet echter niet alleen worden beschouwd als een medische categorie, maar ook als een psychologische, want niet alleen de milieuaspecten van een project zijn bepalend voor de leefbaarheid van een omgeving, maar ook omgevingspsychologische aspecten. Immers, de omgevingspsychologie houdt zich bezig met de relatie tussen de (natuurlijke en de gebouwde) omgeving en het gedrag en dus met de leefbaarheid in psychologische zin. Als daar aanleiding toe is zou een MER dus de omgevingspsychologische gevolgen van een project voor de leefbaarheid moeten analyseren.

Figuur 1: het Masterplan met de openbare en semi-openbare ruimte (roze=openbare ruimte, lila=spoorzone, groen=geplande en bestaande bomen in de openbare ruimte, lichtblauw=water en knopenlijn=grens plan-gebied).

Bij de beoordeling van grote projecten speelt het effect op het milieu een rol en via het milieu het effect op de mens. Leefkwaliteit is een aspect van het ons omringende milieu en leefkwaliteit is van invloed op de gezondheid van de mensen. Het is daarom van belang dat in stedelijke gebieden die zo ingrijpend veranderen dat er een MER voor moet worden geschreven, sprake is van een goede leefkwaliteit, omwille van de gezondheid van de gebruikers.

In het geval van het stationsgebied in Utrecht heeft een werkgroep zich gebogen over dit onderwerp. Deze werkgroep bestond uit omgevingspsychologen, een architect-stedenbouwkundige en beleidsmedewerkers van de gemeente Utrecht. Op basis van literatuuronderzoek zijn in de besprekingen van de werkgroep zes criteria geselecteerd aan de hand waarvan de leefkwaliteit van het stationsgebied kan worden beoordeeld. Dit zijn: sociale veiligheid, hinder, oriëntatie, groen, afwisseling en identiteit.

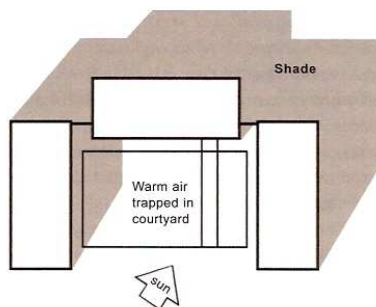
SOCIALE VEILIGHEID

In het stationsgebied van Utrecht is sociale veiligheid op dit moment een grote zorg. Het gebied heeft overlast van zwerfers en junks en heeft te veel onveilig aandoende plekken. De sociale veiligheid is daarom een belangrijk aspect van de leefkwaliteit van dit gebied. De waargenomen veiligheid van de gebouwde omgeving kan worden vergroot door onveilig aandoende plekken op te knappen [2], [3], [4]. Een gebied wordt veiliger naarmate het overzichtelijker is [5]. Als men een goed uitzicht heeft, als er vluchtmogelijkheden zijn [5], en als er geen schuilplaatsen zijn voor mensen die kwaad in de zin hebben, dan komt dat de waargenomen veiligheid ten goede. Verder kan de veiligheid worden bevorderd door de overlast van zwerfers en junks te verminderen. Dit gebeurt nu al door verbeterde

opvang en door spreiding van de opvanghuizen. En vanzelfsprekend beïnvloedt zichtbaar toezicht de waargenomen veiligheid eveneens in positieve zin [6], [7], [8], [3].

HINDER

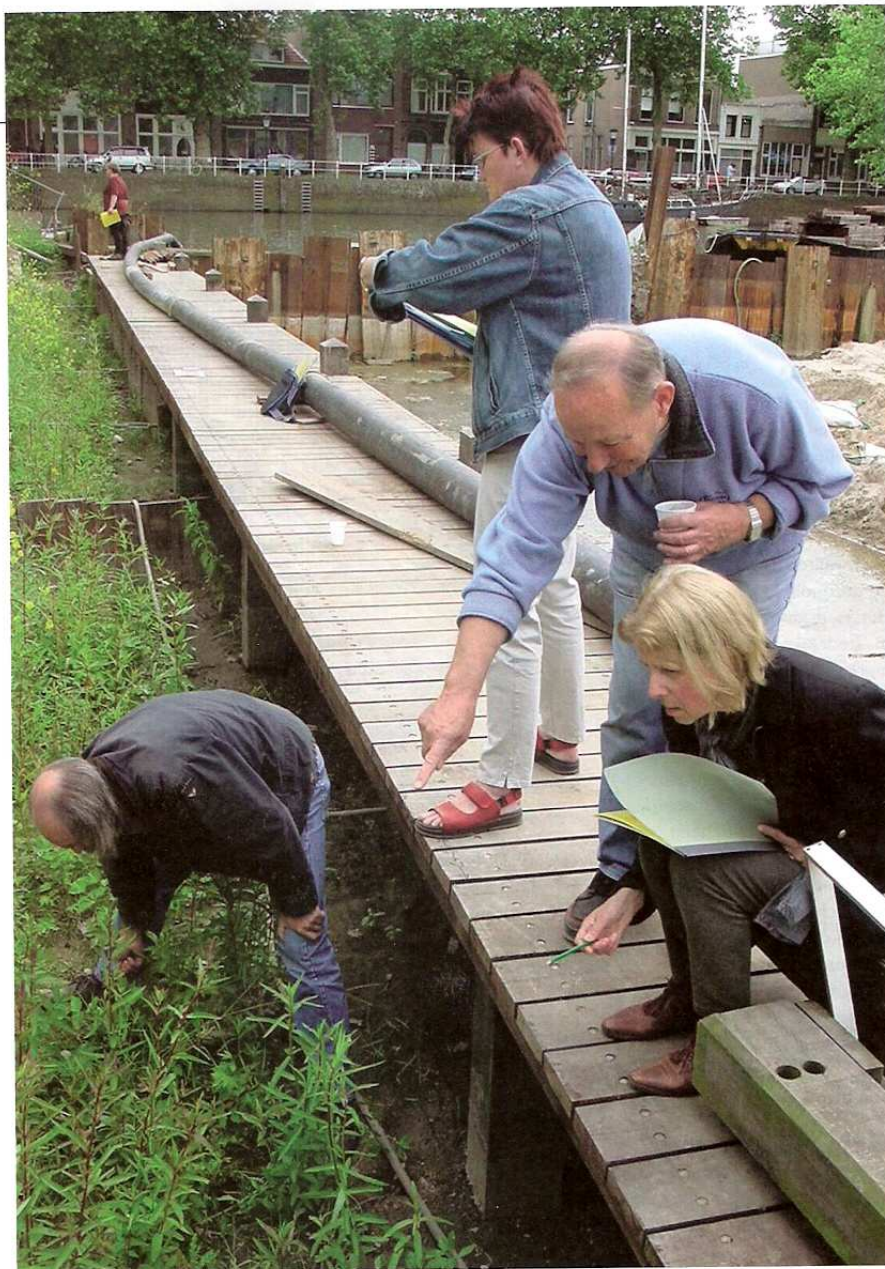
Geluid en luchtverontreiniging zijn veelvoorkomende bronnen van hinder. Wind en schaduw zijn bepalend voor de kwaliteit van de openbare ruimte. Een behaaglijke temperatuur is eveneens van belang voor de leefbaarheid [9]. Een goed ontwerp biedt zowel mogelijkheden om schaduw te vinden (koelte) als mogelijkheden om schaduw te vermijden (warmte). In stedelijke gebieden met veel

Een milieueffectrapportage, die de mogelijke gevolgen van grote projecten voor bewoners en gebruikers analyseert, dient niet alleen in te gaan op de medische implicaties, maar ook op de psychologische effecten. Ons artikel probeert deze stelling te ondersteunen aan de hand van de voorbereiding van de plannen voor het stationsgebied in Utrecht.

Figuur 3: hinder. In de ruimte tussen gebouwen, in een binnenplaats of hof, kan een milder klimaat heersen. Het is er warmer in tijden van koude.

Figuur 4: groen is belangrijk in de stedelijke omgeving, maar identiteit ook. Het herstel van de Catharijnesingel in Utrecht verhoogt de leefkwaliteit doordat er meer groen en water in de stad komen en doordat de omwonenden er actief mee bezig zijn.

hoogbouw, zoals het stationsgebied in Utrecht, zullen schaduw en temperatuur op veel plaatsen een probleem vormen. Ook is er hinder die wordt veroorzaakt door lichtschitteringen en stank. Al deze aspecten hebben invloed op de leefkwaliteit voor de gebruikers van het stationsgebied.

ORIËNTATIE

De leefkwaliteit van het stationsgebied wordt in sterke mate bepaald door de mate waarin het de

gebruikers ondersteunt bij het zich oriënteren in de ruimte [10], met andere woorden door zijn 'leesbaarheid' [11]. Hier moeten reizigers zonder moeite de weg naar de perrons en de busstations kunnen vinden, en winkelpubliek en bedrijfsmedewerkers moeten zich kunnen oriënteren. Met behulp van overzicht, herkenbaarheid door bakens en transparantie in de gebouwen [11] kunnen spanning en frustratie die ontstaan door desoriëntatie [12] worden voorkomen. De juiste toepassing

van duidelijke borden en plattegronden draagt er ook toe bij dat gebruikers hun weg vinden waardoor zij minder stress ervaren in het gebied met als resultaat dat meer reizigers hun trein halen en meer klanten de juiste winkel vinden [13].

GROEN

Groen en water leveren een belangrijke positieve bijdrage aan de leefbaarheid en de gezondheid van gebruikers [14]. Als er voldoende groen is in een gebied, kunnen mensen ontspannen en even tot rust komen. Gebruikers beoordelen een stedelijke omgeving waar groen is, positiever dan één zonder groen [15], [16]. Stadsbewoners maken intensief gebruik van groenvoorzieningen door er te wandelen of te spelen met hun kinderen. De aanwezigheid van groen en water is bovendien positief gerelateerd aan psychische en fysieke gezondheid [16], [17].

AFWISSELING

Het is voor de veiligheid belangrijk dat een gebied overzichtelijk is [5]. Overzichtelijkheid kan echter leiden tot saaiheid en dat betekent dat gebruikers te weinig door de omgeving worden gestimuleerd. Complexiteit en verrassendheid van de omgeving vergroten de visuele variatie [18]. Het is een kunst om te zorgen voor voldoende visuele variatie en dus voor afwisseling in het gebied, zonder aan de veiligheid afbreuk te doen.

IDENTITEIT

De aanwezigheid van karakteristieke en herkenbare elementen en structuren maakt het gebied overzichtelijk [19] en verhoogt tegelijkertijd de betrokkenheid van bewoners en gebruikers bij het gebied [20]. Het stationsgebied heeft meer identiteit naarmate het zich sterker onderscheidt van andere omgevingen, dat wil zeggen wanneer het specifiek is. Daarnaast heeft het stationsgebied meer identiteit naarmate het meer eigenschappen

bevat die kenmerkend zijn voor de Utrechtse omgeving waarin het ligt.

SOORTEN CRITERIA

De eerste drie criteria kan men beschouwen als echte voorwaarden, omdat de leefbaarheid van de omgeving slecht is als er niet aan wordt voldaan: dan is de omgeving onveilig, er is te veel sprake van hinder en gebruikers kunnen zich niet oriënteren waardoor zij verdwalen. De laatste drie zijn positieve kwaliteiten, omdat de leefbaarheid er beter op wordt als aan deze criteria wordt voldaan; groen, afwisseling en identiteit verhogen de leefbaarheid. De zes criteria zijn uitgebreid behandeld in de deelstudie Leefbaarheid Stationsgebied Utrecht [21], die voor de MER van het stationsgebied in Utrecht

Figuur 5a en b: afwisseling. De straat (in Sheffield) komt uit op het door bomen en gebouwen omgeven grasveld. In deze omgeving is visuele variatie en toch voldoende veiligheid.

Het is in Nederland verplicht om voor projecten die gezien hun aard, omvang of ligging aanzienlijke gevolgen voor het milieu kunnen hebben, een milieueffectrapportage (MER) op te stellen, voordat een vergunning kan worden verleend. In die rapportage worden de verwachte gevolgen van het project behandeld ten aanzien van: water, bodem, lucht, flora, fauna, en hun onderlinge ecologische relaties; de gebouwde omgeving en het landschap; het gebruik van het fysieke milieu als grondstof; en de gezondheid en de leefomstandigheden van de mens. MER heeft als hoofddoel het milieubelang veilig te stellen bij besluiten en plannen die gevolgen kunnen hebben voor natuur, milieu en landschap.